

НЕОБХІДНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ МЕХАНІЗМУ МІНІМІЗАЦІЇ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

В статті розглянуто теоретичні підходи до дії механізму мінімізації кредитного ризику. Запропоновано власний механізм мінімізації кредитного ризику, який відображає функціональні зв'язки між складовими елементами, що забезпечує ефективність його функціонування.

Ключові слова: банківський кредит, кредитний ризик, банківська система, механізм.

O. V. KOSHONKO

Khmelnitsky National University

THE NEED FOR A MECHANISM OF MINIMIZING OF CREDIT RISK IN CURRENT CONDITIONS

In article theoretical approaches to the mechanism of minimizing credit risk. An own mechanism to minimize credit risk, which reflects the functional relationships between the constituent elements, providing efficient functioning. Improving the quality and efficiency of credit risk banks at any stage of the economic cycle requires the formation of a specific set of effective institutional and methodological (including software, automated) components, integration interaction which will receive management information of proper quality necessary to make appropriate decisions floor related risk. One of the main problems of Ukrainian banks are focusing on working with a narrow range of clients, which is characterized by the assumption of underestimation of credit risk because of excessive confidence and deregulation of the banks. Loans to customers such large volumes differ, and thus largely risk. As for the banks transfer the risk to other entities of the economy, to Ukraine's financial market is not characterized by established partner banks work with insurance companies on minimizing credit risk through liability insurance for non-credit borrowers, as well as the actual risk of default loans.

Keywords: bank loans, credit risk, banking system, mechanism.

Формування і розвиток ринкових відносин у національній економіці не можливий без забезпечення сталого розвитку її фінансового сектору, в якому основну роль відіграє банківська система. Така ситуація зумовлена тим, що банківські установи виступають фінансовими посередниками в системі управління грошовими потоками, шляхом виконання важливої функції мобілізації тимчасово вільних грошових коштів населення і підприємств та організацій і, перетворюючи їх на банківський капітал, здійснюють різноманітні кредитні та інвестиційні операції, задовольняючи цим самим певні потреби вітчизняної економіки у відповідних фінансових ресурсах. Сучасний стан банківського кредитування характеризується впливом низки негативних факторів, зокрема: неплатоспроможність позичальника, знецінення застави за кредитом, коливання курсу валют, зниження доходу населення тощо. Такі тенденції зумовлюють зростання кредитного ризику банку. І оскільки кредитні операції є основним джерелом доходу для банківської установи, то для стабільного й ефективного функціонування будь-якого банку необхідним є вдосконалення формування механізму мінімізації кредитного ризику відповідно до сучасних економічних умов.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням мінімізації кредитного ризику присвячені наукові публікації та статті українських учених-економістів і науковців, зокрема таких як І.А. Бланк, В.В. Вітлінський, Л. Бондаренко, В.І. Грушко, А.Т. Гловко, О.І. Кіреєв, О.С. Любунь, С.І. Наконечний, О.В. Пернарівський, О.С. Полетаєва, Л.О. Примостка, Т.С. Смовженко, Н.П. Шульга, О.І. Ястремський та інші.

Метою написання статті є розробка теоретично-методичних підходів і практичних рекомендацій щодо удосконалення формування механізму мінімізації кредитних ризиків банківської діяльності.

Виклад основного матеріалу. Важливу, і чи не найголовнішу, роль у стимулюванні відтворювальних процесах в українській економіці відіграє банківський кредит як основне джерело забезпечення фінансовими ресурсами операційної та інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання: підприємств різних форм власності, організацій та установ, а особливо малих і середніх підприємницьких структур. Кредит є однією з найскладніших економічних категорій, дослідження сутності якої займає досить важливе місце в наукових публікаціях і статтях як вітчизняних, так і зарубіжних учених-економістів і практиків. Окрім цього, істотне зростання обсягів кредитування та інвестування, яке супроводжується підвищеними ризиками, порівняно з іншими видами банківської діяльності, та відповідним зниженням доходності, зумовлює потребу застосування нових підходів, методів та прийомів щодо ефективного управління кредитним портфелем банківської установи, розроблення дієвого механізму кредитного процесу та використання його у практичній діяльності. А тому на сьогодні актуальним завданням є дослідження засад організації банківського кредитування, визначення критеріїв щодо прийняття відповідного, найбільш правильного рішення про надання кредиту та основних положень організації контролю за виконанням кредитних операцій.

Провідним принципом у роботі банків є прагнення до одержання якомога більшого прибутку, що

обмежується ймовірністю зазнати збитків: чим більший ризик, тим більше шансів отримати прибутки (або зазнати збитків). Іншими словами, ризик – це вартісне вираження ймовірної події, що веде до отримання додаткових прибутків або несення незапланованих втрат [3]. Ризики банківської діяльності тісно пов'язані між собою і нерідко одні види ризиків супроводжуються іншими. Одним із видів ризиків, який суттєво може вплинути на подальшу діяльність банківської установи, є кредитний ризик, тобто ризик втрати банком наданих кредитних ресурсів внаслідок неспроможності позичальника погасити кредитну заборгованість та сплатити проценти за користування кредитом. Кредитний ризик є одним із найбільш значних фінансових ризиків у діяльності банку, оскільки основну частину активів банку становлять кредитні операції, а проценти, отримані від кредитної діяльності, становлять основну складову доходів банку [2].

Кредитний ризик (credit risk) – наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання, виконати умови будь-якої фінансової угоди із банком або в інший спосіб виконати взяті на себе зобов'язання [11]. За своєю суттю кредитний ризик характеризує економічні відносини, що виникають між кредитором і позичальником з приводу перерозподілу фінансових активів [10]. З кількісної точки зору, кредитний ризик являє собою функцію параметрів позички та позичальника. Ступінь ризику, пов'язаного з певним позичальником та видом кредиту, ґрунтується на оцінюванні різних видів ризику, які виникають для банку у випадку надання кредиту. Більше того, визначивши на етапі надання кредиту ступінь його ризику, не можна забувати про те, що вона часто змінюється з часом [9, с. 365].

Основні причини виникнення кредитного ризику на рівні окремої позики: нездатність позичальника до створення адекватного грошового потоку; ризик ліквідності застави; моральні та етичні характеристики позичальника [20, с. 85]. До чинників, які збільшують ризик кредитного портфеля банку, належать надмірна концентрація – зосередження кредитів в одному із секторів економіки; надмірна диверсифікація, яка призводить до погіршення якості управління за відсутності достатньої кількості висококваліфікованих фахівців зі знаннями особливостей багатьох галузей економіки; валютний ризик кредитного портфеля; структура портфеля, якщо він сформований лише з урахуванням потреб клієнтів, а не самого банку; рівень кваліфікації персоналу банку [5, с. 85]. До чинників, що впливають на зовнішній кредитний ризик (ризик позичальника) належать [8]: фінансовий стан позичальника: платоспроможність, ліквідність, рентабельність, стабільність грошових потоків, ділова активність і репутація, якість менеджменту, досвід роботи; конкурентна позиція позичальника; чинники навколишнього середовища. До чинників, що впливають на внутрішній кредитний ризик (ризик банку), належать [4] якість проведеного аналізу кредитоспроможності позичальника; якість аналізу галузевих ризиків і ризиків країни; адекватність забезпечення; концентрація кредитної діяльності – надання великої частки кредитів одному позичальникові чи певній групі позичальників; темпи кредитної експансії: збільшення кредитного портфеля; збільшення кількості кредитних продуктів; розширення географічної області кредитування; структура кредитного портфеля. Тобто, під чинниками банківських ризиків розуміємо умови та обставини, які призводять до виникнення тих чи інших ризиків у діяльності банківських установ [1, с. 23].

Проте, в економічній літературі також не має єдиної думки, щодо кількості та класифікації чинників, що спричиняють кредитні ризики в банківській діяльності. Вітлінський В.В. зазначає: «До чинників ризику слід віднести виключно не детерміновані (ймовірнісні, розпливчасті) процеси, що протікають у банку та його економічному оточенні» [1, с. 21]. Чернов В.А. чинники ризику поділяє в залежності від можливості управління на три групи: регульовані, тобто ті якими є можливість управляти; умовно регульовані; не регульовані [12, с. 22]. Примостка Л.О. досліджує фактори банківських ризиків, зокрема вони поділяються на дві групи: зовнішні та внутрішні. До зовнішніх відносять такі фактори, як: політичні, соціально-економічні та регіонально-галузеві. До внутрішніх факторів автори відносять: фінансові, організаційні та функціональні [10, с. 9]. Владичин У.В. поділяє чинники банківського ризику на зовнішні та внутрішні. До внутрішніх автор відносить: складність організаційної структури банку, рівень кваліфікації банківських працівників, зміни в кадровій політиці тощо. До зовнішніх чинників відносить: зміни економічних умов діяльності банку та законодавства країни, застосування інформаційних технологій, форс-мажорні обставини тощо [2, с. 554]. Тобто, бачимо, що одні автори досліджують чинники банківських ризиків, а інші – фактори банківських ризиків. Побачивши дану невідповідність поглядів, ми вирішили дослідити сутність даних понять. Так, у великому тлумачному словнику української мови чинник визначено, як «умова, причина будь-якого процесу, фактор», а поняття «фактор» – «умова, причина будь-якого процесу, чинник». З наведених трактувань бачимо, що поняття «чинник» та «фактор» є тотожними. Отже, під факторами банківських ризиків ми розумітимемо чинники і навпаки.

Підвищення якості та ефективності управління кредитним ризиком банків на будь-якій стадії економічного циклу вимагає формування певного набору дієвих інституціональних та методичних (в тому числі програмних, автоматизованих) компонентів, інтеграційна взаємодія яких дозволить отримувати управлінську інформацію належної якості, необхідну для прийняття адекватних рішень, пов'язаних з ризиком [7, с. 102]. Успішна діяльність банку в цілому значною мірою залежить від обраної концепції управління ризиками. Мета процесу управління банківськими ризиками полягає в їх обмеженні або мінімізації, оскільки повністю уникнути ризиків неможливо. Ризиками можна і потрібно свідомо управляти,

керуючись такими правилами: усі види ризиків взаємопов'язані; рівень ризику постійно змінюється під впливом динамічного оточення; ризики, на які наражаються банки, безпосередньо пов'язані з ризиками їх клієнтів; банкіри повинні намагатися уникнути ризиків навіть більше, ніж інші підприємці, оскільки вони працюють не з власними, а з чужими грошими [8].

Шелудько В.М важає, що механізм управління кредитним ризиком полягає в розробці та реалізації кредитної політики, визначенні основних параметрів кредитного портфеля та управлінні ним, а також в управлінні процедурою кредитування [13]. Отже, кредитний ризик характеризує економічні відносини, що виникають між двома контрагентами – кредитором і позичальником з приводу перерозподілу фінансових активів. Між кожною парою контрагентів складаються особисті відносини, які не повторюються і не можуть бути виміряні точно, тобто кредитний ризик має певні особливості, які потрібно враховувати в процесі управління ним: визначення оцінки, вибору методів аналізу. По-перше, оцінка кредитного ризику містить більше суб'єктивізму порівняно з іншими фінансовими ризиками, зокрема цінними. Адже ризик зміни валютного курсу чи відсоткової ставки оцінюють усі учасники ринку, а не один банк. Це дає змогу в процесі аналізу цих ризиків брати до уваги сигнали, що надходять з ринку. Щодо кредитного ризику такої можливості немає, тому що він має індивідуальний характер, пов'язаний з кожним конкретним позичальником. Крім того, елемент суб'єктивізму містить і оцінка фінансового стану та моральних якостей позичальника, що здійснюється кредитором. Рівень кредитного ризику, пов'язаного з одним і тим же позичальником, може відрізнятись від банку до банку. Друга особливість є наслідком попередньої і полягає в тому, що для аналізу кредитного ризику не можуть бути застосовані методи статистики чи теорії ймовірності, що широко використовуються під час оцінки інших ризиків. Як відомо, ці методи спрямовані на виявлення статистичних закономірностей, під якими розуміють повторюваність, послідовність і порядок у масових процесах. Однак кредитний ризик внаслідок переважання індивідуального складника погано описується поняттям статистичної сукупності. Тому в процесі оцінювання кредитного ризику перевагу потрібно надавати індивідуальній роботі з позичальником, про що свідчить і досвід закордонних банкірів, які під час визначення кредитного ризику широко користуються такими прийомами, як індивідуальні бесіди з потенційним позичальником, відвідування підприємства, фундаментальний аналіз загального стану галузі, в якій працює позичальник. Отже, теоретично для оцінки кожного окремого кредитного ризику має бути застосована спеціально створена для цього методика, яка б давала змогу врахувати всі особливості конкретного позичальника. Звичайно, на практиці реалізувати такий підхід досить складно і не завжди доречно. Крім того, певні характеристики позичальника, наприклад, його моральні якості або репутація, які визначають наміри щодо повернення кредиту, не можуть бути виміряні кількісно. Тому в процесі аналізу застосовують певні формалізовані процедури та методики, які дають змогу оцінити основні параметри платоспроможності позичальника, абстрагуючись від другорядних. Хоча інколи саме другорядні з погляду кредитора чинники, на які він своєчасно не звернув увагу, стають причиною підвищення кредитного ризику. По-третє, кредитні ризики тією чи іншою мірою супроводжують всі активні (а не лише кредитні) операції банку. Крім того, власне кредитні операції супроводжуються не лише кредитним, а й іншими ризиками: відсотковим, інфляційним, валютним та ін. Отже, у процесі аналізу потрібно чітко відрізнити кредитний ризик, пов'язаний з неповерненням основної суми боргу та відсотків, від інших видів ризику, оскільки до них застосовуються різні методи управління. Таким чином, проблема зниження кредитного ризику великою мірою залежить від досконалості застосовуваних банком методів його оцінювання. Ці методи можуть бути уніфіковані лише до певної міри, адже кожен банк має власну клієнтуру, свій сегмент ринку, галузеву специфіку, конкретні можливості. Управління кредитним ризиком – це цілеспрямований процес, кінцевою метою якого є мінімізація ймовірності настання ризику та зменшення його впливу на діяльність банківської установи (рис. 1).

Мета управління ризиками – сприяти підвищенню вартості власного капіталу банку, одночасно забезпечуючи досягнення цілей багатьох зацікавлених сторін, а саме: клієнтів та контрагентів; керівників; працівників; спостережної ради й акціонерів (власників); органів банківського нагляду; рейтингових агентств, інвесторів та кредиторів; інших сторін. Механізм мінімізації кредитного ризику повинен мати складові, відображені на рисунку 2. Система управління кредитним ризиком банку повинна складатися із регламентних документів (політик, положень, процедур, методик тощо), які затверджуються відповідно до обраної банком форми корпоративного управління, з урахуванням розміру та складності операцій банку.

Система управління кредитним ризиком має включати наступне:

1. Політика та положення про управління кредитним ризиком, що мають бути розглянуті та затверджені відповідно до принципів корпоративного управління. Ця політика та положення підлягають періодичному перегляду.

2. Положення про кредитування, які враховують як балансові, так і позабалансові операції банку, а саме: регламентують типи й умови кредитів та інших операцій, що несуть кредитний ризик; враховують характер ринків та галузей, яким надаватимуться кредити; передбачають розгляд до взяття зобов'язання про надання кредиту, різної інформації, зокрема, про фінансовий стан позичальника, характер та вартість застави, характер позичальника та його спроможність погасити кредит згідно з угодою, фінансову відповідальність гаранта тощо; адекватно враховують концентрацію кредитного ризику і пов'язаних із ним

потенційних ризиків; інші питання, що пов'язані з кредитуванням, зокрема порядок та процедура визначення процентної ставки за кредитом та необхідної застави; положення про ліміти ризику на одного контрагента, групу взаємопов'язаних контрагентів, за галузями або секторами економіки, за географічними регіонами або іншими кредитними операціями, які можна розглядати в сукупності (експозиціями); ці положення мають враховувати всі компоненти кредитного ризику, як балансові, так і позабалансові, на які наражається установа, а також можливий вплив інших категорій ризиків; чітко визначену і продуману систему повноважень з прийняття рішень щодо ухвалення операцій, що несуть кредитний ризик; комплексну систему оцінки кредитного ризику.

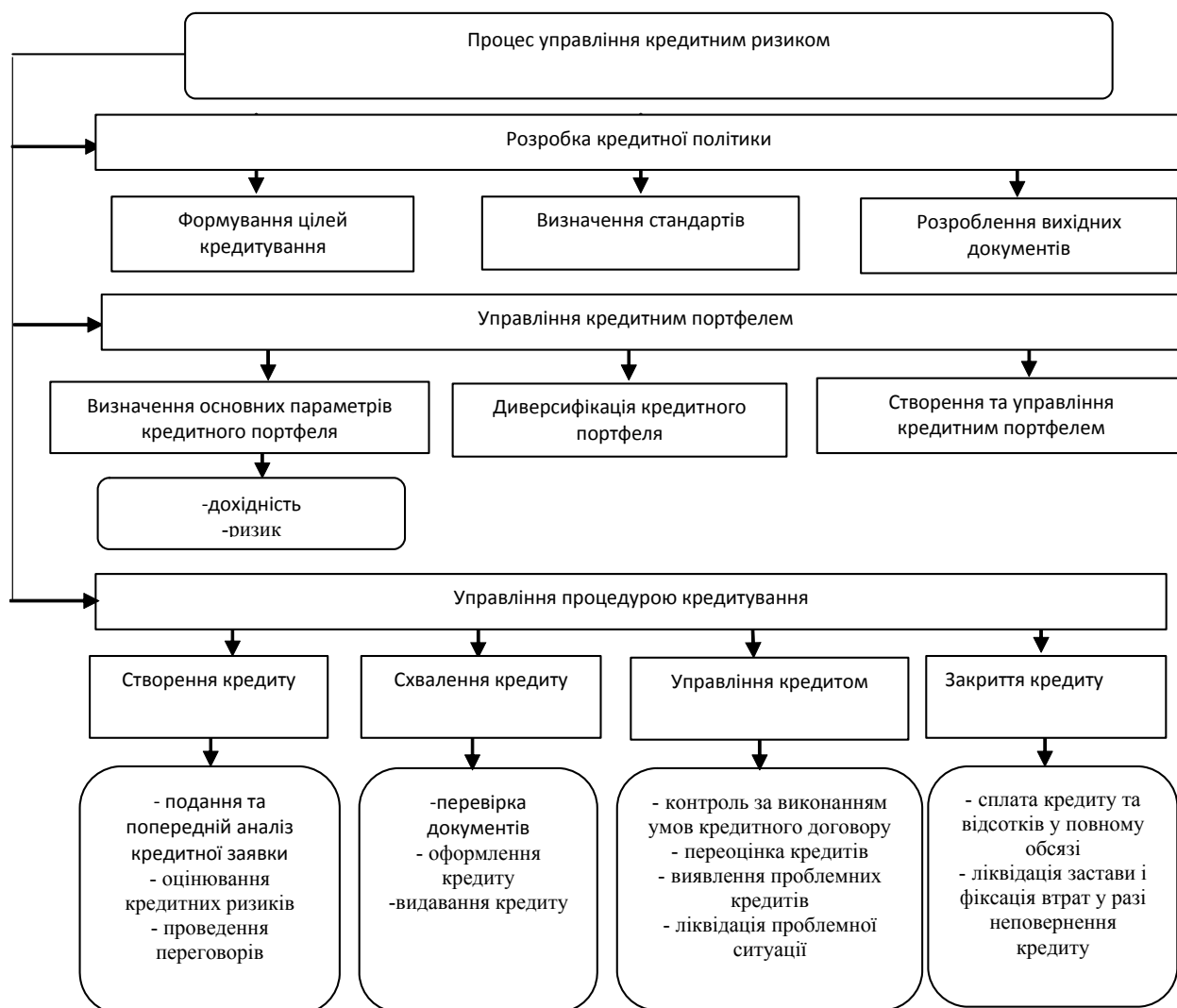

Рис. 1. Процес управління кредитним ризиком банківської установи

3. Належна інформаційна база, яка дозволяє керівництву приймати обґрунтовані рішення про надання кредитів і оцінювати ризик на постійній основі; надає інформацію про розмір, призначення та джерело заборгованості, а також дозволяє оцінити здатність позичальника своєчасно її погасити; забезпечує інформацією для своєчасного реагування і застосування відповідних правових санкцій проти позичальника; надає можливість здійснювати адекватне адміністрування і моніторинг кредиту, кредитних операцій; дає змогу підтримувати зберігання і оброблення даних за попередні періоди.

4. Процес ідентифікації кредитів, якість яких погіршується.

5. Належна робота з проблемними активами, яка включає таке: безперервне управління кредитними експозиціями (операціями в їх сукупності), що вимагають посиленої уваги; періодичні перевірки якості активів для ідентифікації проблемних активів; методику ідентифікації, оцінки, обліку кредитів, якість яких погіршується, та створення під них відповідних резервів; порівняння загальних сум проблемних активів із капіталом; оцінку потенційних збитків за проблемними активами і формування резервів, достатніх для покриття цих збитків.

6. Підготовка та подання періодичних звітів керівникам і спостережній раді з достатньою інформацією для оцінки рівня ризику. Ці звіти мають включати таке (але не обмежуватися цим): перелік

кредитів у розрізі класифікації за ризиком; аналіз проблемних кредитів; оцінку напряму ризику в кредитному портфелі; інформацію про проблемні кредити за кредитними інспекторами, філіями, галузями, видами забезпечення тощо; аналіз змін рівня резервів банку на основі рівня і тенденцій змін проблемних активів і загальної суми кредитів; аналіз концентрації кредитів за клієнтами, пов'язаними з ними особами, галузями економіки і регіонами.

7. Функція незалежних перевірок кредитної діяльності, призначенням яких є аналіз якості як окремих кредитів, так і кредитного портфеля у цілому. Результати цього аналізу мають подаватися правлінню і спостережній раді на регулярній основі.

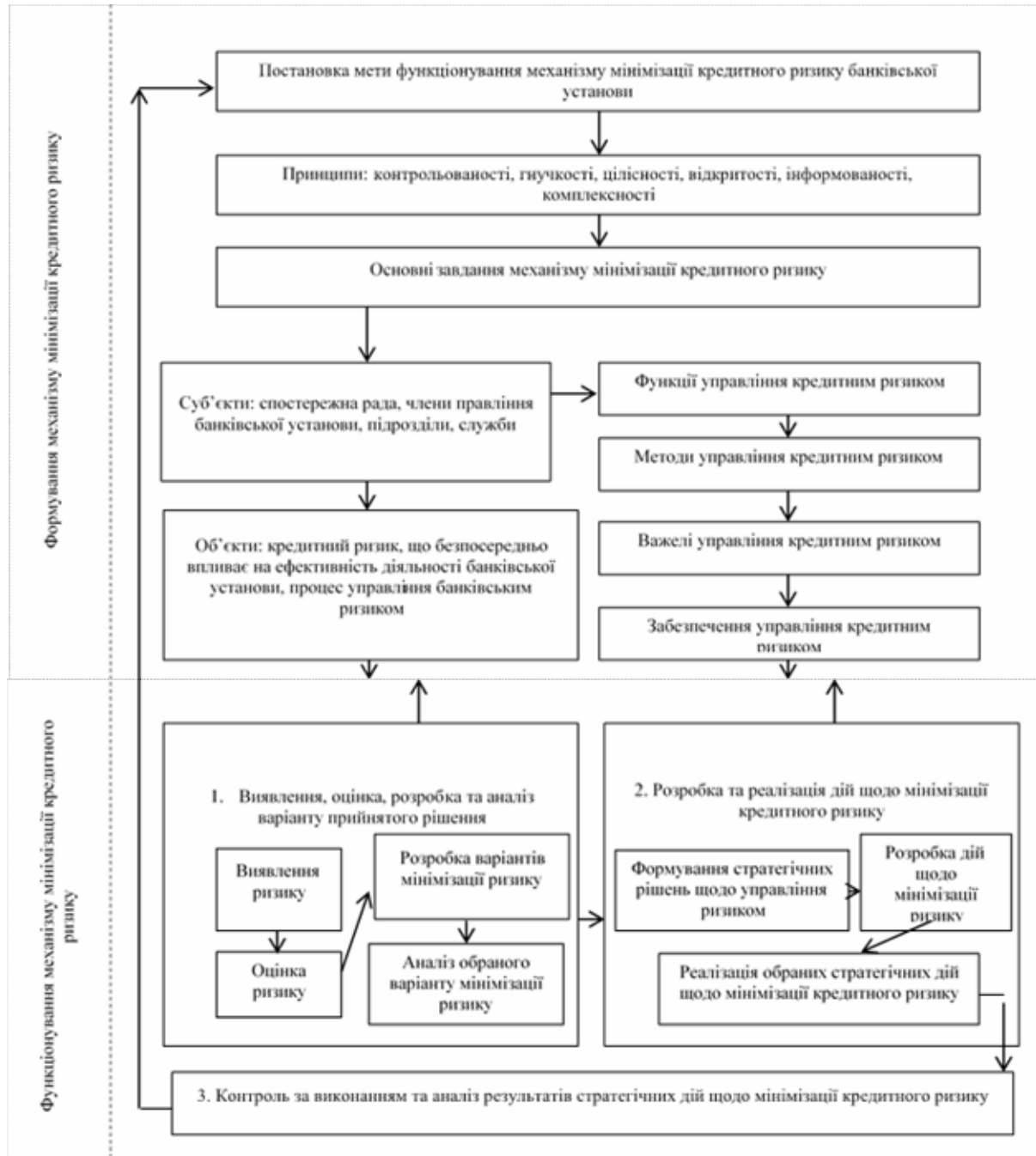

Рис. 2. Механізм мінімізації кредитного ризику

Крім того, для ефективнішого управління кредитним ризиком банкам рекомендується: створити, запровадити в експлуатацію та постійно актуалізувати систему внутрішніх кредитних рейтингів; на основі реальних спостережень щоквартально обчислювати матрицю ймовірностей міграції кредитних рейтингів та оцінювати на її основі величину необхідних резервів під кредитні збитки у наступних періодах; проводити бек-тестування міграції внутрішніх кредитних рейтингів на реальних даних за максимально можливий період часу.

Сучасна ситуація управління кредитним ризиком комерційними банками України характеризується застосуванням окремих методів його мінімізації, але велика питома вага проблемних кредитів у загальному обсязі доводить недооцінку деяких факторів на практиці що і призвело до формування численних фінансових проблем, які і досі мають значний вплив на банківську систему України. Тому важливим є виявлення резервів подальшого вдосконалення захисту банків від кредитного ризику. У періоди зниження курсу національної валюти такі кредити є джерелом небезпеки для банків і мають оцінюватись ще під час підготовки кредитного договору більш детально, з врахуванням кон'юнктури валютного ринку. Для цього слід розробити окремі методики оцінки кредитоспроможності позичальників, які звертаються до банку з метою отримання позичок під здійснення експортно-імпортних операцій. Повинні застосовуватись більш жорсткі обмежувальні умови кредитної угоди.

Висновки. Однією з головних проблем українських банків є зосередження на роботі із вузьким колом клієнтів, яке характеризується допущенням недооцінки кредитного ризику по причині надмірної довіри та послаблення контролю з боку банків. Кредити таким клієнтам відрізняються великими обсягами, а отже і великою мірою ризику. Постає необхідність більш ефективної диверсифікації кредитних портфелів банків. Що стосується передачі банками ризику іншим суб'єктам економіки, то для фінансового ринку України не є характерною налагоджена партнерська робота банків зі страховими компаніями з приводу мінімізації кредитного ризику шляхом страхування відповідальності позичальників за непогашення кредиту, а також власне ризику неповернення позички. Одна з основних причин в тому, що комерційні банки не мають впевненості у фінансовій стійкості страхових організацій. За умови не розвинутої аудиторських служб і майже повної відсутності спеціалізованого страхового аудиту і аналізу неможливо оцінити платоспроможність самих страхових організацій, що ставить під сумнів життєвий цикл страхування кредитів (особливо кредитних портфелів).

Література

1. Вітлінський В.В. Кредитний ризик комерційного банку : навч. посіб. / В.В. Вітлінський, О.В. Пернарівський, Я.С. Наконечний, Г.Г. Великоіваненко ; за ред. В.В. Вітлінського – К. : Тов-во «Знання», КОО, 2000. – 251 с.
2. Владичин У.В. Банківське кредитування : навчальний посібник / У.В. Владичин ; за ред. С. К. Реверчука. – К. : Атіка, 2008. – 648 с.
3. Вовк В.Я. Кредитування і контроль [Електронний ресурс] : підручник / В.Я. Вовк, О.В. Хмеленко. – 2008. – Режим доступу : <http://pidruchniki.ws>. – (Дата звернення 20.04.2015)
4. Геєць О.В. Основи банківської справи та управління кредитними ризиками : навч. посіб. / О.В. Геєць, В.М. Домрачев, С.Л. Лондар. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2004. – 237 с.
5. Денисенко М.П. Грошово-кредитна діяльність банків : навч. посіб. / М.П. Денисенко, В.Г. Кобанов, Л.М. Худолій. – К. : Вид-во Європ. Ун-ту, 2006. – 339 с.
6. Дмитренко М.Г. Кредитування і контроль: у схемах і коментарях : навч.-метод. посіб. / М.Г. Дмитренко, В.С. Потлатюк. – К. : Кондор, 2009. – 296 с.
7. Епіфанов А.О. Управління ризиками банків : монографія у 2 т. Т. 1: Управління ризиками базових банківських операцій / [А. О. Епіфанов, Т. А. Васильєва, С. М. Козьменко та ін.] / за ред. А. О. Епіфанова і Т. А. Васильєвої. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2012. – 283 с.
8. Коваленко В.В. Фінансові ризики та шляхи їх мінімізації (правовий акт) / В.В. Коваленко ; за ред. А.Т. Ковальчука. – К. : знання, 2011. – 319 с.
9. Міщенко В.І. Банківські операції : підручник / В.І. Міщенко, Н.Г. Слав'янська, О.Г. Коренева. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2007. – 796 с.
10. Примостка Л.О. Банківські ризики: теорія та практика управління : монографія / Л.О. Примостка, О.В. Лисенок, О.О. Чуб та ін. – К. : КНЕУ, 2008. – 456 с.
11. Річний звіт НБУ за 2014 рік [Електронний ресурс] : офіційний сайт НБУ. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=1756864>. – (Дата звернення 20.08.2015)
12. Чернов В.А. Инвестиционная стратегия / В.А. Чернов. – М. : Юнити, 2004. – 214 с.
13. Шелудько В.М. Фінансовий ринок [Електронний ресурс] / В.М. Шелудько. – Режим доступу : <http://webcache.googleusercontent.com>. – (Дата звернення 25.08.2015).

Надійшла 10.09.2015; рецензент: д. е. н.